

Militära entreprenörer i 1500-talets Sverige

MARTIN NEUDING SKOOG*

Stockholms universitet

Nya kreativa möjligheter

I denna text diskuteras och sammanfattas några tankar kring ett planerat forskningsprojekt om militära entreprenörers betydelse för den militära och politiska utvecklingen i Sverige under 1500-talet. Forskningen har ofta behandlat den tidigmoderna svenska militärhistorien inom ett ganska snävt nationellt ramverk. Därmed förbises den långtgående transnationella marknadsanpassning som i hög grad präglade krigföringen både i Sverige och i Europa under perioden. På senare år har internationella forskningsresultat kring relationen mellan militärväsendets utveckling och den europeiska statsbildningsprocessen bidragit med nya perspektiv som erbjuder kreativa möjligheter för forskningen att också ompröva den gängse bilden av utvecklingen i Sverige.¹

Övergången från löst sammanhållna feodala arméer till stående arméer under 1500-talet har ofta identifierats som den stora katalysatorn i etableringen av tidigmoderna europeiska furstestater. Uppkomsten av inhemska stående arméer var till exempel ett centralt argument i Michael Roberts tes om den militära revolutionen.² I enlighet med Niccolò

* Doktorand i historia

1. Se t.ex. Lars Bo Kaspersen & Jeppe Strandsbjerg (red.), *Does war make states? Critical investigations of Charles Tilly's historical sociology* (New York 2017); Adrian R. Bell, Anne Curry, Andy King & David Simpkin, *The soldier in later medieval England* (Oxford 2013); David Parrott, *The business of war: Military enterprise and military revolution in early modern Europe* (Cambridge 2012); Frank Tallett & David J. B. Trim (red.), *European warfare, 1350–1750* (Cambridge 2010); France John (red.), *Mercenaries and paid men: The mercenary identity in the Middle Ages* (Leiden 2008); S. J. Gunn, David Grummitt & Hans Cools, *War, state, and society in England and the Netherlands 1477–1559* (Oxford 2007); Jan Glete, *War and the state in early modern Europe: Spain, the Dutch Republic and Sweden as fiscal-military states, 1500–1600* (London 2006).

2. Clifford J. Rogers (red.), *The military revolution debate: Readings on the military transformation of early modern Europe* (Boulder 1995).

Machiavellis idealiserade samhällsbild har furstarnas förmåga att organisera arméer av inhemska undersåtar ofta uppfattats som avgörande för krigens utfall och härskarnas förmåga att konsolidera staten. Detta synsätt har dessutom särskilt omhulrats och förstärkts i 1800-talets nationalistiskt färgade historieskrivning, vilken dessutom länge låg till grund för senare tiders historiska förståelse. Idealiseringen av medborgararmén blev ett verktyg för att ideologiskt motivera den framväxande värnplikten. Uppfattningen att varje medborgare hade en plikt att försvara sitt fosterland med vapen i hand projicerades också på den historiska berättelsen, så att andra typer av äldre militär-organisatoriska lösningar framställdes som återvändsgränder på väg mot en nationell bevarings- eller värnpliktsarmé. Legosoldater och militära entreprenörer har därför ofta betraktats som en slags anomali eller en obeständig övergångsform i den europeiska statsbildningsprocessen. Men var det verkligen så att 1500-talsstatens framväxt var beroende av organiserandet av inhemska arméer?

Bort från det nationella ramverket

Internationell forskning har med rätta kritiserat traditionella föreställningar om det direkta sambandet mellan etablerandet av tidigmoderna stater och stående arméer. I stället har allt mer fokus riktats mot betydelsen av militära entreprenörer – det vill säga icke-statliga förmedlare av militära tjänster – och på den internationella legomarknadens betydelse både för kriget och för den politiska utvecklingen. Fritz Redlichs moderna klassiker *The German military enterpriser and his work force: A study in European economic and social history 1–2* (1964–1965) har varit grundläggande för framväxten av detta forskningsfält.³ I sitt syntesförsök *The business of War: Military enterprise and military revolution in early modern Europe* (2012) argumenterar David Parrott också för att de militära entreprenörerna utgjorde en fundamental komponent i den europeiska krigföringen från medeltidens slut och ända fram till 1700-talets senare hälft.⁴ Parrott pekar på de privata entreprenörernas centrala betydelse för krigföringen både före, under och efter den europeiska statsbild-

3. Fritz Redlich, *The German military enterpriser and his work force: A study in European economic and social history*, vol. 1–2 (Wiesbaden 1964–1965).

4. Parrott (2012). Se också: Charles Tilly, *Coercion, capital, and European states, AD 990–1990* (Oxford 1990) s. 79–83; Herfried Münkler, *De nya kriget* (Göteborg 2004) s. 89.

ningsprocessens tröskelperiod. I stället för att fokusera på furstarnas resursuttag från den egna befolkningen pekar han på betydelsen av hur resurserna faktiskt utnyttjades och investerades. De tidigmoderna krigen bedrevs ofta i lika hög grad med hjälp av privata underleverantörer som med furstarnas undersåtar och inomstatliga resurser. De militära entreprenörerna hade därmed en central betydelse i krigföringen, som historieskrivningen tidigare knappast gjort rättvisa.

Herfried Münckler fastslår också att inhemska stående arméers avgörande betydelse för utvecklingen i hög grad är en efterhandskonstruktion och att förstatligandet av militärväsendet ingalunda var någon given eller ens sannolik utveckling under 1500-talet.⁵ Det problem som äldre forskning ofta förbiser är det faktum att trots att inhemska stående arméer tidigt etablerades på många håll i Europa – i till exempel Frankrike, Spanien, Ungern och Venedig redan under 1400-talets senare hälft – var de varken så stora, välorganiserade, välfinansierade eller professionella att de på egen hand kunde förverkliga furstarnas militära ambitioner. Det var på många håll först under 1700-talet som inhemska arméer – i organisation och kvalitet – kunde mäta sig med dem som de internationella militära entreprenörerna hade att erbjuda. Först från denna tid började entreprenörernas betydelse att minska. Stående inhemska arméer var följaktligen varken en nödvändig eller tillräcklig komponent i den tidigmoderna statsbildningsprocessen.⁶

Bortsett från 1800-talets idealiserade historieproduktion har också ännu äldre antipatier mot legoväsendet påverkat utvecklingen. Som Sarah Percy visar i *Mercenaries: The history of a norm in international relations* (2007) har stater utnyttjande av legosoldater ända sedan medeltidens slut ofta begränsats av en ideologisk norm mot fenomenet – en norm som dessutom än i dag frekvent förekommer i den internationella politiken. Legosoldater uppfattas som omoraliska eftersom de strider för egen ekonomisk vinning och inte för någon gemensam eller idealiserad föreställning om det allmänna goda. Det uppenbara misstaget i ett sådant resonemang är förstas antagandet att alla medborgarsoldater skulle kämpa med ett sådant patos. Percy konstaterar att själva definitionen av legosoldater genom historien har formats och blivit beroende av den

5. Münckler (2004) s. 90–92.

6. För en fördjupad diskussion med fler exempel, se Martin Skoog, "Gamla och nya legosoldater", i Mattias Hessérus & Peter Luthersson (red.), *Krig: Tjugotvå försök* (Stockholm 2016).

moraliserande normen mot dem. Parrott argumenterar också för att det mot 1700-talets slut var en kombination av den äldre ideologiska normen mot legosoldater och den framväxande nationalistiska samhällsdiskursen, som omöjliggjorde ett fortsatt utnyttjande av legosoldater på de europeiska slagfälten. Symptomatiskt för detta orsakssamband var att de privata entreprenörerna under 1800-talet fortsatte att verka i de koloniala projekten, bortom den inhemska opinionens synfält.⁷

Den äldre norm mot legoväsendet som Percy och Parrott beskriver var redan väletablerad i Machiavellis egen generation (denne hade ju inget till övers för legosoldater), där en grupp namnkunniga humanister – bland andra Thomas More (1478–1535) i England, Guillaume Budé i Frankrike (1467–1540), Sebastian Franck (1499–1543) i Tyskland och Erasmus av Rotterdam (1466–1536) i Nederländerna – i sina skrifter gick till storms mot legoväsendet. I en tidigare studie av hur den nya tyska landsknektskulturen mottogs i Sverige under perioden 1489–1530 visar jag att samma normativa diskurs också kan beläggas här.⁸ I min kommande avhandling ger jag dessutom ytterligare exempel på uttryck för denna diskurs redan under 1490-talets politiska konflikter i Sverige.⁹ Magnus Linnarsson, som undersökt synen på legosoldater i svensk tjänst under perioden 1621–1636, konstaterar att Percys norm mot fenomenet även vid denna tid går att belägga i Sverige. Han visar dock att den – i likhet med mina egna resultat från Sturetiden – emellertid bara upprätthölls på en diskursiv nivå, och inte hade någon påverkan på praktikerna vid kronans rekrytering av krigsfolk under perioden.¹⁰

I den traditionella historieskrivningen har man ibland gjort misstaget att tolka etableringen av den ideologiska diskursen mot legosoldater vid medeltidens slut som en indikation på att själva legoväsendet uppkom vid denna tid. Det brukar heta att det var de italienska kondottiärerna som först etablerade detta koncept. I antologin *Mercenaries and paid men: The mercenary identity in the Middle Ages* (2009) sticker författarna håll på alla sådana föreställningar och visar hur legosoldater enligt den

7. Parrott (2012).

8. Martin Skoog, "Wie die huren auff ein kirchweich": Landsknektskulturens diffusion och reception i Sverige 1489–1530" i Mats Hallenberg & Magnus Linnarsson (red.), *Politiska rum: Kontroll, konflikt och rörelse i det förmoderna Sverige 1300–1850* (Lund 2014).

9. Martin Neuding Skoog, *I Rikets Tjänst: Krig, stat och samhälle i Sverige 1450–1550* [2018].

10. Magnus Linnarsson, "Unfaithful and expensive – but absolutely necessary: Perceptions of mercenaries in Swedish war policy, 1621–1636", *Revue d'histoire nordique* 2014:18 (2015) s. 51–73.

gängse definitionen funnits i Europa i alla fall sedan 900-talet.¹¹ I boken argumenterar till exempel David Crouch för att den högmedeltida höviska riddarkulturen rentav utvecklades som en motreaktion på legoväsendet.¹²

Legosoldater som ett gäckande begrepp

Ett centralt problem i diskussionen är själva begreppet legosoldater. Hur ska man rent definitionsmässigt karakterisera en legosoldat under perioden? Michael Malletts definition: "the concept of fighting for profit, together with the gradual emergence of a concept of 'foreignness'", kan betraktas som gängse bland de historiker som tidigare studerat medeltida krigshistoria.¹³ Kelly DeVries menar att denna definition är alltför innehållslös och modern och sällan applicerbar på medeltida förhållanden. Redan under medeltiden var nämligen nästan alla soldater avlönade i någon form, vilket gör det första kriteriet meningslöst.¹⁴

Intressant nog blev solden tidigt också en negativ statusfråga. Den mest välbeställda aristokratin tjänade ofta kungen utan ersättning, genom sin feodala skyldighet. Genom att tjäna utan ersättning gjorde de särskilda anspråk på status och ställning. Huvuddelen av Europas fattiga frälse hade dock små ekonomiska möjligheter att själva bekosta krigstågen och i stället erhöll de sold av kungen. I statushänseende blev sold därmed något förnedrande som endast bekom de obemedlade frälsemännen.¹⁵ Det var också i hög utsträckning ur detta samhällsskikt som det senmedeltida legoväsendet utvecklades. Ur samma grupp växte dessutom en ny typ av socio-militär kultur fram, inom vilken det höviska riddaridealet rentav började föraktas.¹⁶

11. John France (red.), *Mercenaries and paid men the mercenary identity in the Middle Ages* (Leiden 2008).

12. David Crouch, "William Marshal and the mercenariat" i John France (red.), *Mercenaries and paid men: The mercenary identity in the middle ages* (Leiden 2008).

13. Michael Mallett, "Mercenaries", i Maurice Keen (red.), *Medieval warfare: A history* (Oxford 1999) s. 209.

14. Kelly DeVries, "Medieval Mercenaries", i John France (red.), *Mercenaries and paid men: The mercenary identity in the middle ages* (Leiden 2008) s. 45–56. Se också Parrott (2012) s. 29.

15. France (2008) s. 7–8.

16. Volker Schmidtchen, "Aspekte des Strukturwandels im europäischen Kriegswesen des späten Mittelalters und ihre Ursachen", i Ferdinand Seibt & Winfried Eberhard (red.), *Europa 1500: Integrationsprozesse im Widerstreit: Staaten, Regionen, Personenverbände, Christenheit* (Stuttgart 1987); Martin Nell, *Die Landsknechte: Entstehung der ersten deutschen Infanterie* (Berlin 1914) s. 172–177; Hans-Michael Möller, *Das Regiment der Landsknechte: Untersuchungen*

Det andra kriteriet, ”utländsk”, är inte mindre problematiskt. DeVries anser att denna gränsdragning är svår att göra eftersom det under hela medeltiden förekommer många generiska namnklassificeringar av legosoldater – ”Huns, Saxons, Varangians, Flemings, Brabançons, Catalan, Genoese, or Swiss” – som i själva verket snarast var ett produktnamn och ofta rymde en mycket heterogen blandning av människor, som mycket väl kunde vara lokalt rekryterade.¹⁷ Parrott pekar också på att Europas politiska enheter i lika hög grad definierades av dynastiska anspråk som av geografiska, språkliga eller kulturella identiteter. Definitionen ”utländsk” skulle till exempel innebära att den tysk-romerske kejsaren Karl V, som ju dessutom både var kung av Spanien och härskare över Låggländerna, aldrig värvade några legosoldater under hela sin regering. Parrott anser därför att själva begreppet är problematiskt och pekar – i linje med Percys resultat – i stället på dess moraliserande potential som en nyckel till förståelse av dess innebörd: att begreppet legosoldat i alla fall under den tidigmoderna perioden i hög grad tillämpades av fenomenets vedersakare.¹⁸

Genom att tillämpa klassicisten Yvon Garlands definition av legosoldater: ”The mercenary was a specialist, stateless, and paid” har bland andra Philippe Contamine och Juhan Kreem försökt att rädda begreppet.¹⁹ Här har kriteriet ”foreign” utbytt mot ”stateless”, med vilket enligt Kreems formulering avsågs soldater som inte var medlemmar i det politiska samfund som förde krig.²⁰ Detta begrepp löser förvisso en del problem, så tillvida att de som i en viss kontext klassificeras som legosoldater, inte nödvändigtvis behövde vara utlänningar. Men inte heller med denna omformulering skulle Karl V någonsin ha värvat några legosoldater, enligt Parrotts exempel. Nyare forskning visar alltså att begreppet legosoldat tenderar att bli en otydlig beteckning för ett fenomen med en hög grad av kontingens. För att kunna utnyttja begreppet med någon precision är det nödvändigt att i varje enskilt fall ta kronologiska,

zu *Verfassung, Recht und Selbstverständnis in deutschen Söldnerheeren des 16. Jahrhunderts* (Wiesbaden 1976) s. 57.

17. DeVries (2008) s. 49–56.

18. Parrott (2012) s. 29–30.

19. Yvon Garland, *War in the ancient world: A social history* (London 1975); Juhan Kreem, ”The business of war: Mercenary market and organisation in Reval in the fifteenth and early sixteenth centuries”, *Scandinavian economic history review* 49:2 (2001) s. 26; Philippe Contamine, *War in the Middle Ages* (Cambridge 1984) s. 99.

20. Kreem (2001) s. 27.

geografiska och kontextuella hänsyn och fråga sig i vilken relation förbanden – både i politiskt och organisatoriskt hänseende – stod till sin uppdragsgivare.

Om man till exempel applicerar den gängse definitionen utländsk och avlönad på Sverige under Sturetiden – som jag i min kommande avhandling behandlar – så kan i alla fall en del av de danska och tyska svenner som personligen tjänade de svenska stormännen definieras som legosoldater.²¹ Eftersom samma rådsherrar som kritiserade riksföreståndarens utnyttjande av legosoldater själva höll egna svenner av utländsk härkomst i personlig tjänst, är det dock tydligt att skillnad i dåtiden gjordes mellan olika typer av utländska soldater. Det mest användbara kriteriet för att i detta sammanhang särskilja dem är frågan om på vilka villkor de hade rekryterats och hur de var organiserade.

De militära entreprenörerna

Härmed har vi kommit fram till frågan om uppkomsten av militära entreprenörer. Som ovan påpekats hade ju legosoldater enligt traditionell definition funnits ända sedan tidig medeltid. Vid medeltidens slut skedde emellertid ett betydelsefullt skifte i legoväsendets organisatoriska struktur, där de militära entreprenörerna fick en ny roll och funktion. Fritz Redlich etablerar en användbar kategorisering av legoväsendets olika utvecklingsstadium, där de militära entreprenörernas framväxt kronologiskt indelas i tre olika faser: de embryonala, de rudimentära och de fullfjädrade militära entreprenörerna. Det högmedeltida legoväsendet beskrivs som karakteriserat av embryonala entreprenörer: män som endast fungerade som företrädare (*primus inter pares*) för en grupp soldater vid anställningsförfarandet och inte själva erhöll någon profit utöver lönen. Mot slutet av 1400-talet började sedan rudimentära entreprenörer att i rollen som hövitsmän värva krigsfolk på egen hand och på egen ekonomisk risk, som de sedan erbjöd till furstars och krigsherrars förfogande mot viss profit utöver lönekostnaderna.

Från 1510-talet utvecklades slutligen de fullfjädrade militära entreprenörerna, som i flera avseenden utgjorde något kvalitativt annorlunda än alla föregångare. Dessa ingick först noga specificerade kontrakt med sina beställare bland furstarna, där de med hjälp av särskilda värvnings-

21. Neuding Skoog [2018].

patent sedan värvade och utrustade trupper som ställdes till furstens förfogande. Värvingen och utrustningen av förband finansierades av uppdragsgivaren själv och entreprenören tog inte längre någon egen ekonomisk risk, utan förvandlades i stället till en mellanhand. Därmed institutionaliserades legoväsendet och förbanden knöts fastare till uppdragsgivaren. Samtidigt blev entreprenörerna mindre benägna till den ekonomiska cynism som ofta karakteriserat de rudimentära entreprenörerna, vilka genom sina värvingar på eget initiativ ägnat sig åt en form av spekulation i efterfrågan. De mer välorganiserade fullfjädrade militära entreprenörerna förfogade ofta också över egna kreditinstitutioner. Efter kontraktsingåendet kunde de därigenom erbjuda furstarna färdigorganiserade förband på kredit, där jordegendomar eller öronmärkta tull- eller skatteintäkter fungerade som säkerhet. I typfallet betalade beställaren under krigståget sedan successivt av lånet, som via entreprenören distribuerades som soldpenningar. Under 1500-talets lopp förvandlades senmedeltidens legoriddare härigenom till kombinerade överstar, företagsledare och bankirer.

Det som gjorde de militära entreprenörernas tjänster dyra var inte bara det faktum att det professionella krigsfolket krävde hög lön, utan också att entreprenören själv dessutom tog ut en egen profit för sina tjänster. Fördelen med detta dyra kontrakterande av militära entreprenörer var att beställaren själv inte behövde organisera, utrusta och utbilda förband utan härigenom, med relativt kort varsel, kunde köpa färdiga fältförband. Villkoret var förstås att beställaren hade en väl tilltagen krigskassa och eller trygg tillgång till krediter. Den nya typen av krigsföring som blev konsekvensen innebar större investeringar och ett större ekonomiskt rikstagande för furstarna än tidigare, men samtidigt innebar de nya kontraktsformerna att de skaffade sig en fastare kontroll över legoknektarna. Den kronologiska gränsdragningen mellan rudimentära och fullfjädrade militära entreprenörer bör dock inte överdrivas. Långt efter att fullfjädrade militära entreprenörer etablerat sig på den internationella marknaden, kunde rudimentära militära entreprenörer som på egen risk organiserade förband ännu förekomma, i synnerhet under längre krigsperioder och i multipolära konflikter.

Som jag visar i min kommande avhandling var de svenska riksförståndarna redan från 1490-talet etablerade uppdragsgivare på Östersjöområdet legomarknad och utnyttjade tyska och livländska legosoldater

som ett komplement till det inhemska krigsfolket, både under kriget mot danskar och mot ryssar samt i periodens inbördeskrig.²² Av flera militärhistoriska översiktsverk framgår också att tyska legosoldater under krigsperioderna systematiskt värvades från Gustav Vasas regeringstid, varvid mindre förband av tyskar från denna tid också hölls i ständig kunglig tjänst.²³

Från Gustav II Adolfs tid – och i synnerhet under det trettioåriga kriget – är väl känt att svenskarna på ett mycket omfattande och systematiskt vis utnyttjade utländska legosoldater i krigföringen. Vid tiden för Gustav II Adolfs död bestod den stora fältarmén i Tyskland endast av omkring 20 procent utskrivna svenskar och finnar – övriga var legosoldater. Från Sturetiden, då den svenska riksstyrelsen först började utnyttja den nya typen av internationella legosoldater och fram till Gustav II Adolfs regeringstid, är det ett hundraårigt kronologiskt glapp. Genom Barkmans studier är det till exempel också känt att den svenska armén vid Kirkholm år 1605 bestod av hela 36 procent utländska legosoldater.²⁴ I vilken mån och på vilka villkor utnyttjade Vasakungarna också under 1500-talet entreprenörer i krigföringen?

De första vasakungarnas utnyttjande av militära entreprenörer – en forskningsskiss

Många frågor kring utnyttjandet av militära entreprenörer i 1500-talets Sverige är ännu obesvarade. Till att börja med, hur frekvent var egentligen detta fenomen, och hur mycket utländskt krigsfolk stod under olika perioder i svensk tjänst, i förhållande till det inhemska? Det kan förmodas att militära entreprenörer både under Gustav Vasas och under hans söners regeringstid hade en viktig militär funktion, inte minst när den svenska staten under 1500-talets andra hälft började utnyttja sin växande militär-organisatoriska kapacitet på andra sidan Östersjön. Krigsoperationer på andra sidan haven var dock inte minst i ideologiskt hänseende problematiska. Att skriva ut inhemskt krigsfolk för långvariga och osäkra äventyr i Livland var inte populärt i befolkningens

22. Neuding Skoog [2018].

23. Se t.ex. Bertil C:son Barkman, *Kungl. Svea livgardes historia. Bd 1, 1523–1560* (Stockholm 1937); Arvo Viljanti, *Gustav Vasas ryska krig 1554–1557* (Stockholm 1957).

24. Bertil C:son Barkman, *Kungl. Svea livgardes historia. Bd 2, 1560–1611* (Stockholm 1939) s. 524–525; Robert I. Frost, *The Northern wars: War, state and society in northeastern Europe, 1558–1721* (Harlow 2000) s. 64.

breda lager. En lösning var att utnyttja legosoldater, som rent kvalitativt ofta var effektivare än det inhemska krigsfolket. Detta krävde inte heller utskrivningar i lokalsamhället, vilket alltid var en pålaga med viss inrikespolitisk sprängkraft.

Linnarsson visar att krigsledningen under 1630-talet uppfattade legosoldaterna som outhärliga i de egentliga striderna. Var detta också huvudskälet till utnyttjandet av legosoldater i det föregående? Eller var det den inrikespolitiska fördelen att man genom minskade inhemska utskrivningar positivt kunde påverka opinionen? Skälet till att legosoldater ofta utnyttjades just vid belägringar, stormningar och över huvud taget i krigstågens mest betydelsefulla nyckelmoment var att de var de bästa soldaterna, men sannolikt också därför att de utifrån ett rent ideologiskt och inrikespolitiskt perspektiv kunde undvaras om förlusterna blev stora. Det kan tentativt förmodas vara av båda dessa skäl som den svenska kronan under Vasatiden valde denna rekryteringsstrategi som ett komplement till den inhemska armé som redan från 1540-talet hade börjat organiseras med den egna befolkningen som rekryteringsunderlag.

Flera äldre historiker, till exempel Bertil C:son Barkman, Hans Delbrück, Michael Roberts och André Corvisier, anser att Gustav Vasas reform innebar att Sverige från denna tid etablerade världens första stående armé. Som Sven A. Nilsson och Robert I. Frost bland andra senare framhållit är detta dock missvisande, både därför att likartade projekt förekom också i andra länder och därför att detta projekt knappast gav större frukt förrän långt senare.²⁵ Detta väcker både frågan om i vilken mån Vasakungarna också tvingades komplettera det inhemska krigsfolket med utländska entreprenörer, och om i vilken mån utnyttjandet av legosoldater endast var en fråga för kriget på andra sidan havet, eller om de också till exempel utnyttjades i försvarskriget mot Danmark? I vilken mån utövade det utländska krigsfolket också inflytande över den inhemska arméns utformning? Fungerade de endast som förebilder, eller tog de också aktivt del som instruktörer vid exercis och övning? Vilken roll spelade separat rekryterade utländska officerare i de inhemska förbanden?

25. Frost (2000) s. 33; Sven A. Nilsson, *På väg mot militärstaten: Krigsbefällets etablering i den äldre Vasatidens Sverige* (Uppsala 1989) s. 4–9.

Baksidan med utnyttjandet av utländska legosoldater var förstås att det både var mycket kostsamt och att hela legoväsendet genomsyrades av ett självsvåld som gjorde att myteri hotade vid varje enskild försenad löneutbetalning. God tillgång till ett fungerande kreditväsende var därför avgörande för furstarnas möjligheter att systematiskt utnyttja legoväsendet. Hade de första Vasakungarna tillgång till ett sådant? Hur kunde den svenska kronan skaffa fram de enorma summor som krävdes för att finansiera entreprenörernas värvningar? Tog de svenska regenterna upp krediter hos entreprenören, eller möjligen hos en tredje part – såsom under trettioåriga kriget ofta var holländarnas roll? Vilken extern tillgång till krediter för militära ändamål hade kronan?

En aspekt som särskilt förtjänar att mer ingående studeras är förekommande kontraktstyper och värvningsförfarandet samt i vilken mån det var fråga om rudimentära eller fullfjädrade militära entreprenörer som trädde i svensk tjänst. I vilken mån kontrakterades endast tjänsttagande soldater utan större profitkrav eller sådana som på egen ekonomisk risk erbjöd färdiga förband, och i vilken mån utnyttjades de militära storföretagarnas tjänster, så att kontrakt först ingicks och värvningspatent sedan utfärdades? Förekom också organisatoriska hybridlösningar, där det utländska krigsfolket till dels också inkorporerades i de inhemska förbanden?

Under 1500-talets första hälft dominerades Östersjöområdets värvningsmarknad av tyskar, men under seklets senare hälft började skotska legosoldater också konkurrera om uppdrag där. Det är också känt att skottarna blev allt mer frekvent förekommande i svensk tjänst under denna period. Var dessa företrädare av samma typ av militära entreprenörer som det tyska krigsfolket, eller såg de skotska kontrakten annorlunda ut?

En central fråga är också om entreprenörerna själva tog kontakt med de svenska regenterna som potentiella uppdragsgivare, eller om Vasarna sände särskilda värvningsagenter till städerna kring Östersjön. Seglationsavstånden torde ha inneburit att förhandlingar ofta skedde genom ombud. Har det på Östersjöområdets värvningsmarknad också funnits aktörer med en mäklande funktion? Med utgångspunkt i de iakttagelser i källmaterialet från medeltidens slut som redan gjorts, tyder mycket på att de tyska städerna – och Östersjökustens städer i synnerhet – hade en funktion som mellanhänder i förmedlandet av militära tjänster. Detta

är en aspekt som sällan behandlats i tidigare forskning.²⁶ Kan detta förhållande mer allmängiltigt beläggas? Det skulle i så fall inte bara belysa Hansastädernas ekonomiska dominans, utan också deras indirekta militära inflytande i regionen. Det vore dessutom av intresse att undersöka om städerna innehade denna funktion också under det senare 1500-talet eller om nya aktörer från denna tid intog rollen som mäklare av militära tjänster.

Förekomsten av utländska legosoldater och militära entreprenörer i den svenska kronans tjänst under 1500-talet, är ett ännu ganska obearbetat problemkomplex. Alla de frågor och problem som jag ovan skisserat låter sig förstås inte besvaras i ett enskilt forskningsprojekt utan måste förstås först begränsas och preciseras. De kan dock förhoppningsvis både generera idéer, goda synpunkter och debatt. Nya studier av hur och varför den svenska kronan under 1500-talet utnyttjade militära entreprenörer kan både kasta nytt ljus över den äldre svenska statsbildningsprocessen och till exempel generera ny kunskap både om geografisk och social mobilitet, om ekonomisk och finansiell problematik, och om föränderliga politiska nätverk i Östersjöområdet under perioden.

26. Ett undantag är Juhan Kreem som kortfattat diskuterar denna aspekt i sin studie av den militära marknaden i det senmedeltida Reval, se Kreem (2001).